

Тэма 8 АДМЕТНАСЦІ ВЫВУЧЭННЯ ДРАМАТУРГII Ў ШКОЛЕ

- 1 Уступныя заняткі па вывучэнню драмы.
- 2 Арганізацыя розных відаў чытання п'есы.
- 3 Аналіз драматычнага твора: шляхі аналізу, формы і прыёмы работы.
- 4 Формы і прыёмы работы на заключных занятках.

1 Уступныя заняткі па вывучэнню драмы

Большасць адметнасцей драмы як роду літаратуры (канцэнтрацыя падзея, якія рухаюцца праз дыялог, востры канфлікт і г. д.) выцякаюць з патрабавання яе *сцэнічнасці* (тэатральнага прызначэння). Менавіта двуадзінай прыродай драмы абумоўлены і пэўныя складанасці ў яе ўспрыманні (не дзіўна, што ў сучаснай школе драматычныя творы пачынаюць вывучацца толькі ў 8 класе). Спецыфічнымі рысамі гэтага роду літаратуры з'яўляюцца *адметнасць апавядальnika* і рэзкае паслабленне апісальнага элемента (пейзажаў, інтэр'ераў, партрэтаў). Іншымі словамі, без прамой дапамогі пісьменніка чытач павінен сам узнавіць месца дзеяння, час, абстаноўку, у якой жывуць героі, уяўіць іх ablічча, манеру гаварыць і слухаць, іх рухі і жэсты і г. д. Усё гэта разам ускладняе для вучняў вызначэнне аўтарскай пазіцыі, адносін да пэўнага героя і дзея ў цэлым. Адной з самых важных змястоўных катэгорый у драме з'яўляеца *канфлікт*, вырашэнне якога ідзе ў напружанай барацьбе персанажаў аднаго з адным, з абставінамі, з самімі сабой. Менавіта выбар канфліктаў і выбудоўванне іх у сістэму ў многім вызначаюць своеасаблівасць пазіцыі пісьменніка. Традыцыйна канфлікты паводле іх зместу і эмацыянальнай вастрыні падзяляюць на трагічныя, камічныя і драматычныя, што і вызначае тры асноўныя драматычныя жанры. Менавіта разгляд канфлікту можа стаць галоўным накрункам у аналізе літаратурнага твора, што дазволіць падвесці вучняў да спасціжэння матывацыі ўчынкаў і слоў герояў, выявіць адметнасці аўтарскай задумы.

Успрыманне нязвыклага для вучняў роду літаратуры абцяжарваеца і тым, што адначасова са **знаёмствам з першым драматычным тэкстам** (8 клас, А. Дудараў “Вечар” ці “Кім”) яны павінны авалодаць цэлым шэрагам новых тэарэтычных паняццяў: драма як род літаратуры, канфлікт, сцэна, карціна, акт, з'ява, драматычны дыялог, рэпліка, рэмарка, мізансцэна. Апошняе можа ажыццяўляцца двумя способамі: ад тэорыі да практикі (чытанне артыкула падручніка, работа з літаратуразнаўчымі слоўнікам, складанне апорнага плана-канспекта, афармленне табліцы, апераджальныя заданні і інш.) ці наадварот (прапануецца кароткая тэатральная пастаноўка ў выкананні гурткоўцаў з прадстаўленнем дзеючых асоб і ажыццяўляеца яе аналіз). На гэтым этапе настаўнік павінен даць агульныя звесткі і пра спектакль, пра калектыв творцаў (артыстаў, мастакоў-дэкаратораў, музыкантаў, кампазітараў, касцюмераў, гримёраў, электратэхнікаў, бутафораў і інш.), аб'яднаных адной звышзадачай, пастаўленай рэжысёрам. Неабходна давесці, што ён з'яўляеца не ілюстрацыяй п'есы, а самастойным тэатральным творам мастацтва. Кожны рэжысёр дае ўласную трактоўку п'есы, няма аднолькавых спектаклей. Больш за тое, вобраз персанажа кожны раз інтэрпрэтуюцца акцёрам па-новаму, нават калі гэту ролю выконвае адзін і той жа артыст: гэта залежыць ад настрою, ад самадчування і інш.

У далейшым пры знаёмстве з чарговай п'есай у **сістэму работы на ўступных занятках** можна ўключыць наступныя элементы:

- Распавесці пра сцэнічную гісторыю п'есы;
- паказаць фотаздымкі, слайды ці відэаўрыўкі сцэн спектакля, тэатральныя афішы, праграмкі розных гадоў, выкарыстаць тэатральныя мемуары;

- акрэсліць уласныя ўражанні ад наведвання спектакля;
- паставіць праблемнае пытанне, што будзе раскрывацца ў працэсе аналізу п'есы;
- падаць гісторычны каментар, спалучаны з ілюстраваннем, ахарактарызаваць эпоху;
- апераджальныя заданні (паведамлені, рэфераты, даклады).

Настанік не павінен падыходзіць ні да тэматыкі, ні да фармуліроўкі назваў рэфератаў фармальна, каб зацікавіць вучняў тэмай. Да прыкладу, замест тэмы “Беларуская народная вопратка пач. 20 стагоддзя” можна прапанаваць “Як апраналася Паўлінка?”. Ці нават гумарыстычна: “Гламурная дзяўчына 100 гадоў таму”.

Галоўная задача на гэтым этапе – падрыхтаваць вучняў да правільнага ўспрымання п'есы, каб пры чытанні яны маглі лёгка візуалізаваць, дэталёва ўяўляць падзеі і герояў п'есы.

2 Арганізацыя розных відаў чытання п'есы

1) Першаснае чытанне.

A) класнае чытанне. Паколькі п'есы звычайна маюць парадкі невялікі памер, пажадана, каб тэкст быў прачытаны непасрэдна пасля ўступнага этапа, што забяспечыць яго глыбокое і свядомае ўспрынняцце. Многія метадысты рабяць арганізоўваць работу па першаснаму прачытанню драматычнага тэксту па аналогіі з працай над творамі эпічнага роду. Яны рэкамендуюць даваць прачытанне драматычнага тэксту на лета. Думаецца, спецыфіка гэтага роду літаратуры не апраўдвае такога падыходу. Так, рускі метадыст С. Уладзіміраў слушна зазначае: “Раман чытаецца з перапынкамі, ён нават лепш укладваецца ў галаве... Чытанне верша не варта расцягваць на некалькі дзён... і драма ў гэтых адносінах бліжэй да паэзіі... прадугледжваецца парадкі нарады кароткатэрміновы агляд цэлага”. Таму наўрад ці варта настойваць на папярэднім знаёмстве з п'есай задоўга да яе вывучэння.

B) папярэдніе самастойнае чытанне п'есы, якое неабходна арганізаваць незадоўга да яе вывучэння. Вопыт паказвае, што школьнікі, нават у старэйшых класах, чытаюць блага, часта няправільна дапаўняюць сваім уяўленнем тэкст п'есы. Яны не выкарыстоўваюць аўтарскіх указанняў, дадзеных у форме пераліку дзеючых асоб, рэмарак, апісанняў дэкарацый і абстаноўкі дзеяння; не звяртаюць увагі на эпізадычных і пазасцэнічных персанажаў, вельмі смутна ўяўляюць сабе ablічча герояў, іх манеру гаварыць, рухацца, не бачаць “mізансцэн” і г. д. Таму тут, у адрозненні ад эпічнага твора, мэтазгодна даваць апераджальная заданні, якія зробяць чытанне мэтанакіраваным. Да прыкладу: выпісаць у сышткі цытаты, якія найбольш яскрава характарызуюць таго ці іншага персанажа, і парадунаць іх у класе; пісмовая самастойная работа па падрыхтаваных настанікам пытаннях, накіраваная на высвятленне разумення тэксту і да т. п.

B) папярэдніе каменціраванае чытанне (у пазаўрочны час, на факультатыве). Тэкст (ці яго частка) павінен быць прачытаны настанікам уолос або праслушаны вучнямі ў грамзапісе. Абавязковое патрабаванне – суправаджэнне чытання каментарам (як чытаць драму: звярнуць увагу вучняў на рэмаркі, пералік дзеючых асоб, – і як уяўіць разгортванне дзея: тлумачэнне незразумелых слоў, выказванне настанікам уласных тэатральных уражанняў ці стварэнне славеснага малюнка сцэны, каб дапамагчы вучням уяўіць тэатральнае ўвасабленне п'есы, абудзіўшы іх фантазію).

2) Паўторнае выбарачнае чытанне ў класе на арыенціровачным этапе ці этапе аналізу, бо адной з адметнасцей драмы з'яўляецца яе надзвычай выразная, дзейсная мова, разлічаная на вуснае вымаўленне. Дзякуючы апошняму слова ўзбагачаеца і інтанацыйнымі магчымасцямі голасу.

3) Прыродзе драматычнага твора найбольш адпавядвае **чытанне па ролях**, якое праводзіцца на заключным этапе і ававязкова рыхтуеца загадзя, бо чытанне-імправізацыя можа прывесці да няправільнай трактоўкі ролі і, як вынік, да скажэння ідэйнага зместу. Тут вучань з пазіцыі гледача пераходзіць у пазіцыю выканаўцы, што дазволіць яму адчуць унутраную сутнасць пэўнага персанажа і ўстанавіць унутраную сувязь паміж дзеючымі асобамі п'есы. Настаўнік размяркоўвае ролі, улічваючы жаданні і магчымасці дзяцей, прычым на адну ролю можна абраць некалькі вучняў і стварыць невялікі конкурс на лепшае выкананне кожнай роляй з наступным рэцэнзаваннем. Настаўнік павінен уважліва адобраць урыўкі, якія будуць чытацца, з улікам найважнейшых этапаў развіцця канфлікту, растлумачыць вучням асаблівую значнасць мовы ў драматычным творы, дапамагчы пранікнуць у псіхалогію таго ці іншага персанажа. Тоё ж тычицца і **выразнага чытання**. Яно можа быць арганізавана як конкурснае чытанне асобных сцэн.

3 Аналіз драматычнага твора: шляхі аналізу, формы і прыёмы работы

Аналіз драматычнага твора можа весціся рознымі шляхамі: павобразным, праблемна-тэматычным, паслядоўным, камбінованым і інш. Каб пазбегнуць шаблону, шляхі аналізу трэба чаргаваць, тым больш што спецыфіка п'ес, прадугледжаных школьнай праграмай дазваляе гэта. Так, скажам, пры вывучэнні “Пінскай шляхты” асаблівую ўвагу неабходна надаць аналізу жанравай спецыфікі п'есы, “Раскіданага гнязда” – кампазіцыйна-вобразных асаблівасцей, “Паўлінкі” – моўнай харкторыстыцы персанажаў, “Хто смеецца апошнім” – аналізу канфлікту твора і яго праблематыкі і г.д. Аднак найбольш эфектыўным і распаўсюджаным шляхам аналізу будзе **“ўслед за аўтарам”**, што абумоўлена самай спецыфікай драматычнага твора (абмежаваны памер, развіццё канфлікту і г. д.). Настаўнік павінен адобраць ключавыя для разумення п'есы акты і сцэны, якія будуць падрабязна разбірацца на ўроках. У той жа час школьнікі, працуючы над асобным актам, павінны ўспрымаць яго як частку цэлага.

Ужо пытанні гутаркі на арыенціровачным этапе павінны быць накіраваны на вызначэнне асноўнага **канфлікту** драмы (да прыкладу, пытанні аб назве п'есы), каб на наступных уроках вучні маглі сачыць за яго развіццём найперш пры рэалізацыі праблемна-тэматычнага шляху аналізу. Нават калі вучні пры пастаноўцы такога пытання не здолеюць адчуць асноўны канфлікт, яно можа стаць праблемнай сітуацыяй, якая паспрыяле далейшаму пошуку ў раскрыцці ідэйнага зместу гэтага твора і ўкажа шляхі самастойнага асэнсавання вучнямі іншых драматычных твораў. Канфлікт у п'есе афармляецца і развіваецца ў працэсе барацьбы, якая рухаецца праз дзеянне. Нярэдка вучні разумеюць канфлікт прамалінейна, як усвядомленую барацьбу персанажаў адзін з адным. Настаўнік павінен звярнуць увагу на абагульненасць гэтага паняцця, паказаць, што мастацкія творы адлюстроўваюць сутыкненне добра, прыгожага з нікчэмным і агідным, величнага, узнёслага, герайчнага з нізкім і подлым і г. д. Да прыкладу, асноўны канфлікт п'есы “Вечар” А. Дудараўа ўяўляе сабой канфлікт розных каштоўнасцей, другарадны – канфлікт бацькоў і дзяцей.

Важнай уяўляеца і работа над устанаўленнем межаў п'есы (з чаго ўсё пачалося і чым скончылася), іншымі словамі, яе спецыфічнай **сюжэтабудовай**, заснаванай на прычынна-выніковай сувязі ўсіх вузлавых падзейных момантаў. Суадносіны пачатку і канца драматычнага твора спрыяле з'яўленню агульнага погляду на п'есу. Недарэмана літаратуразнаўца М. Кургінян заўважае: “Дзеянне драмы, у адрозненне ад дзеяння эпасу, не перспектывунае, а рэтраспектыўнае – яно працякае як бы з пастаяннай

“аглядкай” на зыходную сітуацыю, ажно да канца, да развязкі, у якой яна (гэтая сітуацыя) прадстане ўжо ў знятым (то бок так ці інакш вырашаным) выглядзе”. Гэту задачу можна рэалізаваць праз прыём (па сутнасці, нават не прыём, а спецыфічны, прыдатны менавіта для твораў драматычнага роду, шлях аналізу) “разблытвання клубка”. Вучні ўзгадваюць канец п’есы і называюць тыя падзеі, якія лагічна прывялі да такой развязкі.

На раскрыццё ідэі працуе і **кампазіцыя** твора (кампазіцыйны шлях аналізу): падзел на дзеі, акты, з’явы, фактары часу і прасторы. Неабходна звярнуць увагу і на **час**, ахоплены п’есай, бо тое, што мы бачым на сцэне, заўсёды адбываецца ў цяперашні час. Час гледача і час дзеяння п’есы як бы сумяшчаюцца, нягледзячы на тое, што паміж актамі ці сцэнамі праходзяць дні, а то і гады. Вучні павінны зразумець, што ў драме важнае не толькі тое, што адбываецца ў саміх дзеях, актах, сцэнах, а і перапынках паміж імі. Бо ўзнікненне канфлікту, вытокі харектараў абумоўлены жыццёвымі з’явамі, якія адбываюцца за межамі п’есы.

Тыя творы, дзе дзеючыя асобы падзяляюцца на выразныя антаганічныя групы, варта вывучаць шляхам **павобразнага аналізу** і звярнуць увагу на группіроўку персанажаў: спыніцца на пераліку дзеючых асоб, “гаваркі” прозвішчы ці мянушкі, што адкрыта ўказваюць на аўтарскія адносіны (“Вечар” А. Дудара, “Пінская шляхта” В. Дуніна-Марцінкевіча, “Хто смеецца апошнім” К. Крапіўны). Харектар персанажа, яго сацыяльны статус, душэўны стан выяўляе маўленне. Таму пры аналізе драмы прадметам пастаяннай увагі павінна стаць своеасаблівасць **мовы** персанажа, яе інтанацыя, якая непасрэдна звязана з разуменнем **падтэксту**. Раскрыць падтэкст – гэта значыць зразумець сутнасць п’есы. Пры аналізе дзеючых асоб неабходна праводзіць працу над аўтарскімі **рэмаркамі**, што дазволіць пранікнуць у падтэкст п’есы. Для харектарыстыкі вобраза вялікае значэнне адыгрывае яго **ўскосная харектарыстыка** іншымі персанажамі (гл. тэму “Павобразны аналіз”).

Пры аналізе героя п’есы павінны быць разгледжаны наступныя пытанні:

- 1 Як харектарызуе героя той ці іншы ўчынак?
- 2 Якая роля канкрэтных падзеіў і людзей у фарміраванні харектару героя?
- 3 Як і ў якім напрамку адбываецца развіццё харектару героя?
- 4 Што мы даведваемся пра героя з размовы іншых персанажаў?
- 5 Як харектарызуе героя яго мова?
- 6 Што дапамагаюць зразумець іншыя мастацкія сродкі (рэмаркі, гаваркі прозвішчыя) у харектары героя?

4 Формы і прыёмы работы на заключных занятиях

На **заключным этапе** пажадана прагледзець спектакль, кінаэкранізацыю твора ці паставіць п’есу або яе ўрывак сіламі саміх вучняў. Пасля наведвання тэатра неабходна арганізаваць абмеркаванне ўбачанага ці прапанаваць напісаць рэцэнзію на спектакль. Безумоўна, спачатку настаўнік павінен пазнаёміць вучняў з такім відам працы, як рэцэнзія, акрэсліць спосабы яе напісання. Варта азнаёміць вучняў і з рознымі сцэнічнымі трактоўкамі твора і высыветліць: якая з трактовак найбольш адпавядае задуме драматурга? Асаблівую ролю на заключных занятиях набываюць **спецыфічныя “тэатральныя” метады і прыёмы работы над п’есай**:

- 1) Творчы пераказ, што дазволіць перавесці простую мову ў няёласна-простую.
- 2) Прагляд і абмеркаванне відэазапісу спектакля ці тэатральнай пастаноўкі п’есы.

- 3) Чытанне па ролях і выразнае чытанне. Трэба памятаць, што гэта розныя віды работы. Другі, акрамя пранікнення ў ролю персанажа, патрабуе яшчэ ўмення пераўасабляцца.
- 4) Знаёмства з тэатральнай крытыкай, вывучэнне літаратуразнаўчых артыкулаў асобных драматургагаў.
- 5) Напісанне рэцэнзii на спектакль. Праводзіцца на tym этапе літаратурнай адукацыі, калі вучні ўжо пазнаёміліся з гэтым відам. Пры гэтым, падкрэслім, водгук выкарыстоўваецца, як правіла, на арыенціровачным этапе, а рэцэнзія – на заключным. Пажадана не выкарыстоўваць абедзве формы работы пры рабоце над адной п'есай.
- 6) Стварэнне мізансцэн. Настаўнік прапануе падумаць, як бы вучні размисцілі персанажаў у пэўны момант дзеяння, уявіць іх позы, жэсты, рухі. Мізансцэна павінна адпавядаць стылю твора, падпарадкоўвацца яго жанру.
- 7) “рэжысёрскія рэмаркі” – пісьмовыя тлумачэнні да кожнай рэплікі, якія сцісла апісваюць настрой дзеючых асоб, перамену іх пачуццяў, інтанацыю, падтэкст слоў. Спачатку такая праца павінна весціся калектыўна ў класе. Урыўкі звычайна выбіраюцца невялікія. Тэкст друкуеца на левай палове ліста і раздаецца вучням, якія насупраць кожнай рэплікі на правым баку пішуць свае заўвагі.
- 8) “Рэжысёрскі каментар” уключае ў сябе і рэмаркі, і распрацоўку мізансцэн. Акрамя таго, неабходна прадумана расстаноўку мэблі на сцэне, афармленне і асвятленне, музычнае суправаджэнне, рэквізіт, касцюмы персанажаў і г.д.
- 10) Пастаноўка п’есы сіламі саміх вучняў.
- 11) Напісанне п’есы-мініячуры на знаёмую вучням тэму.
- 12) Адаптацыя эпічнага тэксту для сцэнічнага ўвасаблення (ператварэння эпасу ў п’есу).

Такім чынам, вывучэнне твораў драматычнага роду з'яўляецца адным з самых складаных відаў дзеянасці для вучняў, што абумоўлена двуадзінай мастацкай прыродай п’есы, і патрабуе адметных падыходаў, не тоесных паслядоўнасці вывучэння эпасу.

РЕПОЗИТОРИЙ
БІБЛІОТЕКА
УДК
БІБЛІОГРАФІЯ
СТАТЬІ
МЕДІА